Francesco Roberg, Gefälschte Memoria. Diplomatisch-Historische Studien zum ältesten „Necrolog" des Klosters St. Maximin vor Trier (= Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte Bd. 43). Hannover 2008, Hahnsche Buchhandlung, XLIV+228 s. ISBN 978-3-6642-5703-9

Das älteste „Necrolog" des Klosters St. Maximin vor Trier, hg. von Francesco Roberg (=Monumenta Germaniae Historica. Libri memoriales et necrologia Nova Series VIII). Hannover, 2008, Hahnsche Buchhandlung, XXXVI + 176 s. + 12 barevných dvoustránkových foto, ISBN 978-3-7752-5508-0

O německých disertacích je povědomo, že se v jejich úvodech často konstatuje, že je knižně publikována jejich stručnější verze, která ale stejně více než často výrazně přesahuje běžný knižní rozsah. V tomto případě jde o jistou specifiku, neboť disertace se nám prezentuje ve dvou rozdílných svazcích, oba v rámci publikací prestižních německých MGH. Proč k tomu došlo je ovšem na první pohled patrné, neboť jde o dvě výrazně se odlišující resp. doplňující prezentace jednoho a téhož pramene, i když spolu velmi úzce souvisejí[1]. Stručně to lze charakterizovat asi tak, že v řadě Studien und Texte je podáván diplomaticko-správní rozbor, v druhém svazku jde o kritickou edici. Řeknu-li, že jde o pramen z oblasti pramenů pragmatické povahy, nikoliv ale diplomatického rázu, musím na druhé straně zdůvodnit vztah k prvnímu titulu, který se už ve svém názvu prohlašuje za studii diplomaticko historickou; třeba dodat politicko historickou. Stručně řečeno: autor svých výsledků dosáhl zejména metodami diplomatickými a paleografickými – zejména ve smyslu analýz písařských rukou.

Nekrologia jsou v rámci středověkých pramenů velmi specifickým materiálem a to jak svým vznikem, tak i svými vypovídacími schopnostmi. Jde o specifiku nejen proti jiným typům pramenů, ale lze konstatovat, že i jednotlivé doklady v rámci tzv. Libri memoriales se často vyhraňují i proti sobě navzájem. Prameny určené původně pro vnitřní liturgickou potřebu jsou ovšem podle stupně své vypovídací schopnosti významným zdrojem

1 Třeba ovšem dodat, že autor-editor si uvolňoval ruce i vydáním exkurzu v ještě další rozpravě. Protože v ní jde o rozbor hlavní písařské ruky, je trochu nešťastné, že v paleografické analýze rukou doplňkových není o této ruce podána alespoň nejzákladnější informace.

informací nejen pro studium církevních dějin, ale přinášejí vedle dat kolísavé exaktnosti i významný materiál prosopografický, sociálně i kulturně historický.

Roberg se zaobíral tzv. nejstarším nekrologiem (to, že v titulu práce dává název do uvozovek, má svůj význam) významného benediktinského kláštera sv. Maximina u Trevíru, který, jak to bývalo (a vlastně bývá dodnes) nebyl se svým nejbližším a nejvýznamnějším sousedem, totiž trevírským arcibiskupem, v nejlepších vztazích. Šlo přitom samozřejmě nikoliv o věci duchovní, ale zejména výrazně světské a tak se klášter bránil před různými úchvaty ze strany metropolitů jak se dalo. A kde nepomohla domluva a podobné argumenty, používalo se jiných cest. A jednou z nich, i když ne vždy nejschůdnější, bylo použití právních dokladů podvržených, které ovšem mohly být i svědectvím o skutečném, leč nikoliv písemně petrifikovaném stavu. Ale o tom všem byla diplomatika a do značné míry ta „klasická" ještě je, která z *discernendi falsi et veteris* vznikla. Pražští absolventi archivnictví si jistě ještě s nostalgií (nebo bez ní) vzpomenou, že jedním z mála bezprostředních předchůdců střetnutí Papebroch – Mabillon, kteří se trevírských sporů také dotkli, byli představitelé obou zmíněných protagonistů. Jejich spor probíhal už v 30. letech 17. století. Tato látka je ovšem jedním z evergreenů „klasické" diplomatiky vlastně dodnes, kdy ji završila velká práce Theo Kölzera[2]. Jeho žák šel na tuto problematiku z jiné strany a dospěl k překvapivým, dalo by se říci závažným a zejména pokud jde o typologii sledovaného pramene, novým závěrům. A protože přitom používal nejen diplomatický, ba vlastně převážně kodikologický materiál, má snad upozornění na obě jeho práce své bezprostřední oprávnění zejména na tomto místě. Přitom se ovšem mimořádně uplatnila i paleografie, byť poněkud jiným způsobem než je běžné. Došlo rovněž na závažné informace chronologické, které u nekrologických edic jsou nevyhnutelným doprovodem, stejně jako informace prosopografické.

Abych si připravil půdu, věnuji nejdřív stručnou pozornost svazku edičnímu, který vyšel v i technicky dokonalém a bez nadsázky až luxusním provedení v rámci řady edic nekrologií a memorabilních textů. Po nezbytných úvodních (rozsáhlých) bibliografických informacích jsou nejdřív probírány vnější osudy hlavního „hrdiny" Robergova zájmu a jeho bludného putování z knihovny do knihovny v souvislosti s „velkou" historií, kdy skončil

2 Srv. jeho knihu Studien zu den Urkundenfälschungen des Klosters St. Maximin vor Trier (10.–12.Jahrhundert) (= Vorträge und Forschungen Sonderband 36), Sigmaringen 1989, na kterou ovšem různě navazuje Robergova rozprava cit. v poznámce 5.

v Rylandově knihovně v Manchesteru. Je tak věru div, že při takovýchto cestách předmětný rukopis vůbec nezanikl. Na ně navazuje obsahový rozbor a popis rukopisu, kdy se autor striktně (a myslím zbytečně) drží – až příliš staromilecky - psaní Codicologie (a ovšem i Necrolog); proti Dudenově „Fremdwörterbuchu" nemá ovšem šanci. Podstatnější ale je věcný přínos v rozlišení jednotlivých dodatkových písařských rukou, zatím co hlavního autora, jak už bylo naznačeno, odkázal do zvláštní rozpravy. Tu jde ovšem doslova o mikroskopickou analýzu (s. 19–56 velkého formátu!), která zaujme až svými obecně historickými závěry, na něž si ale musíme počkat do svazku následného. Ovšem je tu třeba říci, že autorův úkol byl těžký, ne-li nemožný, protože některá ruka je doložena jen v několika málo slovech a tak definitivní závěry je možno označit spíše jen za pravděpodobné. Ostatně svědčí pro to i okolnost, že Roberg nezná např. ruku H 2, ale rozlišuje ruku H 2a[3] a H 2b. Ruka H 1, která napsala základní text kalendária, žaltáře a hymnária pochází zhruba z poloviny 9. století a pro řešení otázek, které si Roberg položil, nemá důležitost, protože je od jeho zajímající vrstvy písařů vzdálena zhruba čtvrt tisíciletí a je pro dynamické studium inertní[4]. Edice sama ovšem přináší i text kalendária, který je pouhým pozadím pro vlastní „nekrologium". Tu jsou ovšem vyznačeny podíly jednotlivých písařů s detailní charakteristikou jejich podílu v době počátku 12. století. Písaři prezentující se alespoň dvěma záznamy mají výše uvedené sigly, aby pro zcela ojediněle přicházející záznamy byla použita sumární sigla A. Jak již naznačeno v bibliografické prezentaci, jsou relevantní, tedy kalendářové, stránky rukopisu doprovozeny dokonalou reprodukci, takže je možno Robergovy paleografické písařské atribuce sledovat doslova krok za krokem. Pro odlišení jednotlivých písařských rukou použil Roberg nejen analýzu ryze paleografickou, ale stejně tak sledoval i všechny doprovodné momenty počínaje inkoustem a jeho odstíny přes jejich vzájemné překrývání se. Je ovšem třeba sklonit se před jeho akribií, ale současně vyjádřit přeci jen určitou zdrženlivost, víme-li s jak omezeným materiálem editor mohl pracovat. To se týká ostatně také další otázky, totiž toho, že se Roberg pokusil v rámci poměrně velmi časově omezeného rozmezí stanovit chronologickou po-

3 Tu snad lze upozornit, že zápis k 15. lednu DIES AEGYPTIACUS, který je Robergem přičten tomuto písaři je napsán majuskulou (a zřejmě přehlédnutím je v edici tištěn minuskulně, byť jinak sazba tento základní paleografický prvek respektuje), která se jinak v přípiscích nevyskytuje a tak je její atribuce nejistá .

4 Nicméně se jí podrobně zabýval v rozpravě Der sogenannte Lorscher Prototyp und der Kalender Manchester, John Rylands Library lat. 116. In: Archiv für Diplomatik 53, 2007, s. 27–58.

sloupnost záznamů, která je dána příslušnými indexy u jednotlivých rukou (H = Hand), kdy ta nejvýznamnější ruka je až závěrečná H 7). Pokud jsem dobře rozuměl, autor nepracuje s předpokladem prolínání se byť alespoň některých rukou.

Snad ještě je třeba říci, že příslušné texty písařů H 2 až H 7 (a ovšem i A) přinášejí informace trojího druhu. Jména osob, nejčastěji s nejstručnější charakteristikou, chronologické údaje (už zmíněný a často se vyskytující *dies aegyptiacus*) a posléze zejména informace tradičních poznámek hospodářského charakteru, vížící se s některými jmény benefaktorů, kteří byli do kalendária zaneseni. Osoby, které v nekrologiu přicházejí, jsou několikerého druhu. Jednak jsou to významní činitelé světští počínaje karlovskými panovníky až do tehdejší současnosti, dále osoby duchovní včetně trevírských arcibiskupů a řady mnichů, rekrutujících se z domácího kláštera (zpravidla s dodatkem *congregacionis nostre*) až k osobám světským (klášterní fojti ap., občas s charakteristikou jejich skonu (*interfectus*).

A ovšem přichází i nezbytný jmenný rejstřík, propojující poněkud neorganicky edici i její úvod.

Interpretaci „nekrologia" je pak věnován návazný svazek druhý, který je z metodického hlediska a pokud jde o věcný přínos klíčový, byť vlastní edice byla nutným předpokladem pro v něm vyvozované závěry.

Není možno probírat celý obsah Robergových komplikovaných výkladů detailněji, ale základní faktografii není možno se vyhnout. Kniha je uvozena širokým soupisem edic a literatury, při čemž ovšem už z podstaty věci vyplývá, že se bibliografie v obou knihách do značné míry překrývají. To není výtka, jde o pouhé konstatování. Stručné shrnutí výsledku autorova zkoumání lze formulovat snad takto: vzhledem ke stálému napětí mezi klášterem a místním metropolitou v různých, převážně materiálních záležitostech bylo dáno, že klášter se snažil své víceméně oprávněné nároky, často garantované toliko ústním podáním a tradicí, různě pojišťovat již od starších dob různými podvrženými listinami.

Výše zmíněné tradiční záznamy mají důležitost, protože jsou v úzké návaznosti (zejména také formulační) na dorzální poznámky na listinách v klášterním archivu, o jejichž většině Roberg prokázal, že jsou psány rukou písaře H 7. Škoda, že Roberg ke svému dílu nepřipojil pro větší názornost alespoň některá vyobrazení, aby jeho výklady byly ještě transparentnější. A od tohoto konstatování mohu konečně stručně charakterizovat vlastní podstatu a facit Robergových vývodů.

Už v podstatě současnost všech písařských rukou nekrologia a vazba tradičních textů na dorza příslušných listin (do značné míry taky různě spadělaných) nabádala k opatrnosti. Detailní probrání látky se - ovšem po

vynaložení velké energie a kombinačního umu zpracovatelova – vyplatilo a tak Roberg mohl dospět k tomu závěru, že svatomaximinský opat tu zadal cílenou objednávku (pokud se na ní sám přímo nepodílel), jejíž výstup měl být (a nakonec se i stal) podkladem pro jeho osobní žádost panovníkovi, jímž byl tehdy Jindřich V. (+ 1125), o potvrzení klášterních privilegií a majetkové držby místo originálního listinného materiálu. Ten by totiž mohl, protože většina dokladů nebyla bez problémů, ba přímo vznikala mimo prostředí, do něhož se formálně hlásila a jejíž různé právní tituly byly do „nekrologia" včleněny, vzbudit pochybnosti. A podle Roberga se mohl klášter vlastně honosit jen jedním relevantním nepochybným privilegiem Jindřicha IV. A protože představený kláštera, byl jím v té době opat Benzo, shledal pro to vhodnou příležitost, vydal se v r. 1116 se suplikou za vydáním příslušného pravého privilegia, jež by leckdy pochybné právní tituly sankcionovalo, za císařem Jindřichem V. do Itálie. Učinil tak s rukopisem žaltáře v němž se nalézalo svatomaximinské „kalendárium" i s příslušnými nekrologickými údaji, ale zejména s tradičními zápisy – obrazně řečeno - pod paží, neboť toto mělo sloužit jako corpus delicti a hlavní podpůrný argument pro sepsání inkriminované listiny, označované v literatuře jako Stumpf (dokud nebudou vydány listiny tohoto panovníka v oddělení Diplomata MGH) 3147.

Nemáme ovšem žádný kronikářský záznam, který by příslušnou scénu zachytil, jen je možno konstatovat, že na základě ústního souhlasu panovníkova Benzo provedl nejen diktát oné listiny, ale i její čistopis (či jej alespoň zorganizoval), který pak dal „kanceláři" Jindřichově k zpečetění. Již jen na okraj lze dodat, že je to jedna z mála nepochybných panovnických listin pro tento klášter, i když na základě možná stávajících, nicméně pochybným způsobem zpísemněných informací o majetku a právech tohoto významného kláštera.

Dovolím si na závěr s Robergem trochu polemizovat: označil-li závěrem dílo svatomaximinských mnichů za slátaninu (Machwerk), hovoří do jisté míry sám proti sobě, resp. proti svým mimořádně precizním vývodům. Odolalo-li totiž toto dílo kritickému pohledu německé medievistiky tak dlouho, nelze než konstatovat, že šlo o dílo mimořádně promyšlené.

Není možno uzavřít, aniž by nebylo připojeno memento pro domo sua. I když nejde v případě prezentovaných knih o nekrolog, ale „jen" o „nekrolog", není možno nepozastavit se nad tím, že jeden z velkých dluhů české medievistiky je – a to už prakticky více než sto let a i když se o tom různě

psalo, leč jen psalo[5] - komplexní vydání našich nekrologií. Je známo, že jsou do značné míry sice vydána neúnavným Josefem Emlerem, ale způsobem, který neodpovídá dnešním potřebám a stavu jejich studia. Kdyby mohla Robergova „dvojkniha" nějakým způsobem být jedním z impulzů k tomu, aby se tato problematika dostala na program bádání, bylo by už jen to ziskem nemalým. Takto ale máme před sebou v podstatě zdařilý vhled do vrcholně středověké právní i hospodářské každodennosti.

Ivan Hlaváček

5 Některé drobnější nálezy, které patří do mladší vrstvy našich nekrologií, tu hrají jen velice omezenou roli a bohužel náběhy v některých pomocněvědných diplomních pracích zůstaly skryty v rukopisech.